

Hevn i den depressive posisjon?

Refleksjoner over Kleists Michael Kohlhaas

PSY
KOL
OGI

Hevnfølelser er kanskje mer vanlige enn vi liker å tenke på. Sjelde har hevn og kamp for oppreisning blitt beskrevet mer inntrengen og medrivende enn i Heinrich von Kleists novelle om Michael Kohlhaas. En nærlesning av Kleists to hundre år gamle tekst viser hvordan fortellingen kan ha klinisk relevans i dag.

TEKST

Jon Morgan Stokkeland

PUBLISERT 5. januar 2016

ABSTRACT:

Revenge in the depressive position?

The short story *Michael Kohlhaas* from 1808 by Heinrich von Kleist describes a man overtaken by his need for justice, revenge and retribution. Through a close examination of the literary text, the paper reflects on parallels between Kohlhaas and some universal themes in infancy and early childhood, and in the adult, unconscious mind. The author suggests that the feelings of revenge are situated not only in the paranoid-schizoid position, but also partly in the depressive position, and that this gives the story a particularly tragic and painful character. It is shown how these perspectives can be of use in the clinical situation.

Keywords: Kleist, Michael Kohlhaas, revenge, forgiveness, depressive and paranoid-schizoid positions.

Hva er det med Heinrich von Kleists (1808/2012) novelle *Michael Kohlhaas* som griper oss så sterkt? Thomas Mann kalte fortellingen en av de beste som var skrevet på tysk (Aasheim, 2012). Franz Kafka var begeistret og arrangerte høytlesninger (ibid.). Mange som har lest novellen, eller sett Arnaud des Pallières' (2013) filmatisering med Mads Mikkelsen i hovedrollen, vil samstemme i at fortellingen berører. Jeg vil foreslå at *Michael Kohlhaas* er som en slags urhistorie, og at den resonnerer med noe inne i oss fra vår egen «urtid»; barndommens rike. Psykoanalysen befatter seg med hvordan dramaene fra vår tidligste tid lever videre inne i oss på en scene vi ikke har direkte tilgang til, i vår ubevisste fantasi. Derfra farges og påvirkes vår opplevelse av nåtiden og de valg vi gjør – ofte uten at vi forstår hvordan. Ved å bli bedre kjent med seg selv gjennom det terapeutiske arbeid gis det mulighet til å få mer innsikt i hva som foregår på denne scenen, og dermed i noe større grad kunne forme sin egen skjebne.

«Et rettmessig ønske om oppreisning, går på et tidspunkt over til en slags vill, lidenskapelig hevn der uforløst sorg blir som bensin på bålet»

Som i mange av Kleists noveller og skuespill har plottet i *Michael Kohlhaas* et veldig driv. Samtidig er beskrivelsene preget av en slags saklig nøkternhet. Kleist søker seg til steder i vår emosjonalitet der det gjør vondt og godt på samme tid, der lyst og pine blandes, der skrekk og forventning lever side om side i voldsomme, brå kast. Jeg tror det er mangt ved novellen som gjør at den griper så sterkt, jeg vil særlig legge vekt på tre ideer som har relevans i psykoterapeutisk arbeid:

1. Det som starter som et rettmessig ønske om oppreisning, går på et tidspunkt over til en slags vill, lidenskapelig hevn der uforløst sorg blir som bensin på bålet (Steiner, 1996, s. 434). Et mer «uskyldig» ønske om å gjøre godt igjen lever side om side med hevnsens ødeleggende kraft, og disse to ulike motivene skifter og forveksles.
2. Kampen for rettferdighet, som går over i hevn, er rettet mot det *som i utgangspunktet er forventningen om et godt objekt*. Det handler følgelig delvis om hevn i den depressive posisjon, ikke kun i den paranoid-schizoide.
3. Fortellingen om Kohlhaas kan hjelpe oss til å få øye på viktige temaer i vårt kliniske arbeid som lett unnslipper oss, særlig knyttet til hevn og det Freud (1923) kalte *negativ terapeutisk reaksjon*.

Jeg gir først et resymé av novellen. Deretter stopper jeg opp ved utvalgte temaer og reflekterer over hvilken relevans disse kan ha for psykoterapi. Jeg forsøker å lese «innenfra og ut»; selv om det foregår en vekselvirkning, går bevegelsen i hovedsak *fra kunstverket til klinikken og teorien*.

Resymé av Michael Kohlhaas

Fortellingen starter slik:

Ved Havelns bredder levde det omkring midten av det sekstende århundret en hestehandler ved navn Michael Kohlhaas, (...) et av de mest rettskafne og samtidig forferdeligste mennesker i sin tid. – Denne usedvanlige mannen kunne frem til sitt trettiende år ha gått for å være mønsteret på en god samfunnsborger. (...) Kort sagt, verden måtte ha velsignet hans minne om det ikke hadde vært for at han hadde gått til de rene utskielser i en av sine dyder. Rettferdighetssansen gjorde ham imidlertid til røver og morder.

Han red en gang utenlands med et koppel av unghester, alle velnærte og glinsende, (...) da han ved Elben, ved en staselig ridderborg på Saksisk område, kom til en veibom som han ikke tidligere hadde lagt merke til på denne strekningen. (Kleist, 1808/2012, ss. 9–10)

Den gamle ridder er død, og sønnen, junker Wenzel von Tronka, har overtatt styret på borgen. Kohlhaas' minnebilde av den gamle von Tronka er verdt å dvele ved: Han fremstilles som vennlig, omtenkstom, skapende. Nesten som et sinnbilde av den gode far. En som har makt, og bruker den til beste for dem rundt seg. Den unge junker skal vise seg å være hans diametrale motsetning.

Etter at han har betalt bomavgift, dukker slottsfogden opp og ber om passerseddel. Kohlhaas stusser over dette, han har aldri hørt om noe slikt før. Han får møte junkeren, som litt forlegent svarer ja på spørsmålet om det virkelig fins en slik forordning. Ridderne til junkeren har i mellomtiden kastet sine øyne på de prektige hestene til Kohlhaas, og da han ikke har passerseddel tvinges han til å sette igjen to av dem som pant for å passere. Han lar drengen Herse bli igjen for å se til hestene og drar selv videre til markedet. Her oppsøker han myndighetene, som kan opplyse ham om at det ikke fins noen forordning om passerseddel. Da han skal hente hestene på tilbakeveien, får han sjokk: De er avmagrede og i en fæl forfatning. Herse er blitt slått til blods og jaget bort. Kohlhaas er bestyrtet og nekter å ta hestene tilbake før de er i samme stand som da han forlot dem. Han blir bryskt avvist. Kohlhaas drar hjem, dypt rystet. *Det er som om verden er kommet ut av luge.*

På dette stadiet av fortellingen har Kohlhaas fremdeles tro på at rettferdighet fins, og at han vil få oppreisning om han henvender seg til myndighetene. Han blir imidlertid skuffet; rettsinstans etter rettsinstans er unnvikende, forhaler tiden og avviser ham i det han (og vi) opplever som rettmessige krav. Det viser seg at flere personer i rettssystemet er i slekt med von Tronka, og at andre deler er unnvikende i forhold til å ta et oppgjør med dette. Noe er i ferd med å gå i stykker hos den stolte hestehandleren. Han bestemmer seg nå for å selge alle eiendommene sine, og svarer på konas bestyrte spørsmål om hvordan han kan finne på å gjøre dette: «Fordi, kjære Lisbeth, jeg vil ikke leve i et land hvor mine rettigheter ikke beskyttes» (ibid., s. 29). Senere møter han Martin Luther, og svarer ham likedan.

Nå foreslår Lisbeth at hun skal bære frem hans krav for neste instans i rettssystemet. Kanskje vil *hun* ha større sjanse for å vinne frem? Det viser seg imidlertid vanskelig å komme i kontakt med landsherren, og i sine forsøk på å nå ham blir hun stygt skadet av en overivrig vakt. Det ender med at hun bringes hjem på en bære, ille tilredt, ute av stand til å snakke. Hun dør noen dager senere. Hennes siste gest til mannen er å trygle ham om å tilgi sine fiender. Som vi allerede aner; Kohlhaas klarer ikke å følge konas oppfordring om å tilgi. Han makter heller ikke å sørge over tapet av henne på en god måte:

Så snart graven var fylt igjen, korset satt på, og gjestene som hadde fulgt liket til graven, sendt bort, knelte han nok en gang foran sengen hennes, som nå stod tom og forlatt, og viet seg så til hevners gjerning. (Ibid., s. 33)

Reaksjonen på det fryktelige og tragiske tapet av Lisbeth blir ikke en sorg som kunne vært helende, den kanaliseres i stedet inn i hevnen og forsterker dens destruktive kraft. Det er som om de kjærlige kreftene i ham alle omdannes og samler seg om ett eneste

formål: hat og hevn. Etter dette tar hendelsene voldsomt fart. Han samler sine menn rundt seg og drar til Tronkenburg. Et utdrag sier mye om heftigheten i Kohlhaas' følelser og adferd: «Kohlhaas (...) grep fatt i en viss junker Hans von Tronka som ville angripe ham, og slengte ham inn i hjørnet av rommet med en slik kraft at hjernemassen hans sprutet ut over steinene (...)» (ibid., s. 34–35). Til hans smerte og forbitrelse slipper imidlertid junkeren selv unna. Han forfølger ham gjennom Tyskland. Gradvis blir følget hans større, en bande opprørere som brenner ned byer og myrder uskyldige på sin vei. For Kohlhaas er det som om alle disse ugjerningene rettferdiggjøres av at han ikke ennå har fått sin rettmessige oppreisning.

«Michael Kohlhaas er som en slags urhistorie, den resonnerer med noe inne i oss fra vår egen «urtid»; barndommens rike»

Myndighetene er usikre på hvordan de skal møte opprøret. Fordi Kohlhaas i utgangspunktet er blitt utsatt for en urett, både fra von Tronka og fra ulike rettsinstanser, har han mye støtte i folket. Etter en serie komplikasjoner ender det med en løsning der han blir tilkjent skadeserstatning samtidig som han dømmes til døden for sine handlinger. Det eiendommelige er at dette utfallet gir Kohlhaas sjelefred; han legger hodet på blokken og dør som en lykkelig mann. Han får en anstendig begravelse, og barna blir umiddelbart slått til riddere og oppdras på erkekanslerens pasjeskole. Novellens siste setning lyder slik: «Men ennå i forrige århundre levde det i Mecklenburg fortsatt noen glade og livskraftige etterkommere etter Kohlhaas» (ibid., s. 109). Dette er en viktig detalj som jeg blant flere emner nå vil drøfte i diskusjonsdelen.

Diskusjon

I drøftingen arbeider jeg i lys av noen overordnede ideer. Jeg trekker paralleller mellom Kohlhaas' historie og vår helt tidlige opplevelsesverden. Det lille barnets situasjon og drama lever videre i den voksnes ubevisste og i drømmelivet. Disse synsmåtene har vokst frem fra kliniske erfaringer: I arbeid med flere pasienter opplevde jeg at Kleists fortelling hjalp meg til å se noe sentralt i det de strevde med, og som jeg ble høyst delaktig i gjennom det som utspant seg i den terapeutiske relasjonen. Selv om disse pasientene hverken var hestehandlere eller mordbrennere, var det mange slående likheter i følelsene og i det som syntes å foregå på den indre scene.

Den gode og den slette far

Jeg vil starte med Kohlhaas' forhold til von Tronka og myndighetene. Vi har allerede nevnt kontrasten mellom den gamle og den unge von Tronka. Jeg tenker at en av grunnene til at novellen treffer oss så sterkt, er at vi kan se hestehandlerens historie som en parallell til noe universelt; barnets stilling overfor sine foreldre. Slik Kohlhaas står overfor en øvrighet han er nødt til å stole på som rettferdig, klok og vennlig, slik er også barnet helt prisgitt de voksnes omsorg og dømmekraft. Jeg tror at følelsen hos

Kohlhaas av å leve med autoriteter som er lunefulle, som vilkårlig gir og tar, som tilfeldig straffer, ydmyker, påfører skade og fornedrelse, gir novellen en særlig tragisk dimensjon: en følelse av ontologisk ustabilitet. Der er intet fast punkt, ingen trygg grunn under føttene. Som Hamlet må Kohlhaas føle det som om «verden er gått av ledd». *Dette er dessverre situasjonen for svært mange barn.* Som arbeidende psykiater slutter man ikke å bli sjokkert over omfanget av de mange, mange barn som opplever grov vold, forsømmelse og seksuelle overgrep i oppveksten. Men også for de barn som forskånes fra denne form for omfattende vold, er det noe i novellen som treffer og som gir den et universelt preg; alle foreldre mislykkes til en viss grad, og den menneskelige tilværelse tilbyr i seg selv en serie av tap og skuffelser fra dag én. Jeg vil trekke frem to forhold som for et barn kan kjennes som uforståelig og utilgivelig: 1. Det at foreldrene kan velge å få flere barn. «Er jeg ikke unik, ikke den eneste ene, ikke udelt nummer en?» Hvilken forsmedelse! 2. Ingen foreldre er i stand til fullkomment å erkjenne og inntone seg til deres barns egenart, dets helt særlige følsomhet og begavelse. Til det er hvert enkelt menneske for unikt, originalt, rikt formet. Og foreldrenes egen historie kommer i veien, deres egne sår, drømmer, tap, håp, etc. Verden *er* gått av ledd! Winnicott (1965) snakket derfor om *good enough mother*. De perfekte foreldre fins ikke. Det betyr ikke at barnets opplevelse av at noe er galt, er ugyldig. Men hvordan kan det få hjelp til å få bekreftet sannheten i denne erfaringen, og samtidig forsone seg med at *verden er noe rot*? Kanskje en livslang oppgave, som kompliseres voldsomt om foreldrenes omsorg i for liten grad har vært *good enough*.

«Slik Kohlhaas står overfor en øvrighet han er nødt til å stole på som rettferdig, klok og vennlig, slik er også barnet helt prisgitt de voksnes omsorg og dømmekraft»

Kohlhaas synes å gå inn i en kortvarig depresjon idet han erkjenner at han ikke får sin rettmessige støtte fra rettssystemet. Denne handlingslammelsen løftes idet han tar beslutningen om å selge gården, og med det melde seg ut av samfunnet. Kanskje som et barn som rømmer hjemmefra? Men hvor skal han rømme? Nei, han velger heller å forsøke å tvinge myndighetene/foreldrene til fornuft, koste hva det koste vil! Her tror jeg hevnmotivet blandes med et intenst ønske om å tvinge «foreldrene» til sans og samling. Også dette kan få ødeleggende konsekvenser om målet helliger midlet, slik som i Kohlhaas' tilfelle. Dette vil jeg om litt utdype, men først skal vi se nærmere på hestene, som spiller en sentral rolle i novellen. De forteller en viktig historie om faderlig omsorg og forsømmelse.

Alle de vakre hestene

Kohlhaas er hestehandler. Han lever av å kjøpe og selge hester, stelle godt med dem, fø dem opp og se hva den enkelte hest trenger. Han gleder seg over gamle von Tronkas omtanke for hestene idet han får lagt brostein der en av hoppene hans hadde brukket beinet. Junkerens mishandling av hestene er tilsvarende opprørende, og beskrivelsen av deres forvandling gjør inntrykk på oss:

Men hvor forbauset ble han ikke da han i stedet for sine to glatte og velnærte hester fikk se et par inntørkede, radmagre øk, med knokler som stakk ut som knagger en kunne ha hengt seletøyet på, man og hår sammenfiltret på grunn av mangel på stell og pleie: det sanne bildet på elendighet i dyreriket! (ibid., s. 14)

Bildene treffer oss! Det er noe med det helt fysiske som berører og som skaper assosiasjoner i dypet før vårt bevisste jeg helt har tak i hva som foregår. For er det ikke en parallell mellom junkerens vanrøkt av hestene og spedbarnets situasjon; det er helt overgitt til foreldrenes omsorg. Kohlhaas identifiserer seg sterkt med hestene sine, de er nesten som en del av ham. Det er som om han selv er blitt mishandlet, hans egen kropp. Og jeg tror også at vi på dette punktet identifiserer oss med Kohlhaas. Vi kjenner det som at en grov urett er blitt begått mot ham, og at hans krav om oppreisning er mer enn rett. Etter som fortellingen skrider frem, svekkes imidlertid identifikasjonen; idet Kohlhaas blir stadig mer fanatisk i sine krav, er det som om han blir mer fremmed for oss. Man kan likevel spørre seg om vi ikke også samtidig tar del i den nytelsen Kohlhaas kjenner idet han gir seg hevnen i vold.

Hevn i den depressive posisjon?

Men, kan man innvende, hva er så spesielt med en fortelling om hevn? Mange actionfilmer handler da om hvordan helten, etter først å ha lidd grusom urett, nedsabler sine motstandere? Hva er annerledes her? For noe er unektelig annerledes, en slags følelse av noe tragisk og smertelig som mangler i den klassiske Hollywood-action. Vi fornemmer at objektet hevnen er rettet mot, *betyr* noe for hovedpersonen. Mens det i den lette underholdningsfilmen foreligger en spaltning mellom gode og onde, der *the baddies* bare får det de fortjener – vi er trygt plassert i den paranoid-schizoide posisjon – så er følelsen i *Michael Kohlhaas* tragisk på en annen måte. Jeg tror det er fordi det delvis dreier seg om hevn i det Melanie Klein (Klein, 1940; Stokkeland, 2011) beskrev som den depressive posisjon – ikke bare fra en paranoid-schizoid posisjon. Klein skilte mellom to posisjoner i vårt psykiske liv som vi veksler mellom å innta. Den paranoid-schizoide posisjon preges av spaltninger der det gode objektet (og en selv) spaltes i godt og ondt – eller mer presist: idealisert og devaluert/fryktet – i den hensikt å beskytte relasjonen til det gode objektet. Fordi så mange av de vanskelige følelsene, som sinne, grådighet, misunnelse m.m., ennå er ubearbeidede, avspaltede og projisert inn i onde objekter, er følelseslivet preget av raske vekslinger der en persekutorisk angst aldri er langt unna. Verdier som størrelse, makt og kamp for å overleve dominerer, evnen til skyld og anger er ennå lite utviklet. I den depressive posisjon er følelsene derimot bedre integrert, det gode objektet er blitt det samme som

det som også skuffer en og som man er sint på. Angsten handler her om å ha såret objektet – vil det overleve? Skyld og anger, samt håp om å gjøre det godt igjen, er blitt realiteter. Siden man har oppdaget at det gode og det onde objektet i virkeligheten er ett og samme objekt, er det smertefullt å rette hatefulle følelser mot det: Det objektet man vil skade og såre, som man ønsker å påføre lidelse, smerte og skam, det er det hele objektet, det som man i utgangspunktet også elsket og ønsket å bli elsket av. Wilfred Bion (1963) utdypet Kleins bidrag om posisjonene, og viste hvordan vi uopphørlig pendler mellom dem; noe han ga formelen ps « d. Jeg mener at vi hos Kohlhaas kan se en slik vekslning gjennom fortellingen.

Hevn, slik vi har beskrevet den her, som rettet mot det hele objektet, har mye til felles med misunnelsen. Også den må delvis sies å tilhøre den depressive posisjon. At man misunner noe, innebærer en anerkjennelse av gode kvaliteter, som skjønnhet, sjenerøsitet, kreativitet m.m. Hevn og misunnelse blir veldig destruktiv idet de handles ut, fordi de angriper og ødelegger noe godt som man i utgangspunktet anerkjenner og trenger. Jeg tror dette er noe av opphavet til den tragiske følelsen i novellen: Vi fornemmer at bak hevnen ligger en oppgivelse av håpet om at objektet som har sviktet, kan gjøre det godt igjen. Der er ingen fremtid. Ja, så kan man like godt takke for seg i denne verden, og sette fyr på det hele.

Og så er der noe mer. Det er også en nytelse i hevnen; det å ta igjen, se den andre lide det man selv har lidt. Rollene snus; nå er det den andre som er liten og som må be om nåde. Nå er det jeg som er mektig. Og er det ikke også en nytelse forbundet med selve det å gi seg ødeleggelsen i vold, slippe alle hemninger? En form for utemmet, blind drift mot død? Freud (1920) hevdet, under stor tvil, at vi har en slik dødsdrift i oss. Begrepet har forblitt kontroversielt (se f.eks. Bell, 2015), men synes i slike tilfeller som dette ikke uinteressant som tankemodell. Idet Kohlhaas *vier seg til hevnen*, er det som det frigjøres en voldsom energi hos ham: Depresjonens lammelse er med ett slag over. Det blander seg også inn et tema vi kan kjenne igjen fra Hollywood-filmen: Det at helten har vært utsatt for en grusomhet, rettferdiggjør liksom at han gir hatet frie tøyler. Og blander det seg ikke også inn en seksuell komponent i hevnenes nytelse? Som om alle følelser og impulser kanaliseres inn i ett formål: det destruktive. Jeg tror det ofte foreligger en slags tankefeil her; at verden kommer på plass igjen om den som har forvoldt uretten, også pines eller dør. Øye for øye, tann for tann. En sorg på avveie.

«Kampen for rettferdighet, som går over i hevn, er rettet mot det som i utgangspunktet er forventningen om et godt objekt»

Det som er forvirrende i novellen, er at sideløpende med dette tydelige destruktive hevnmotivets fins en mer oppbyggelig intensjon hos Kohlhaas. Han gir aldri helt opp håpet om at myndighetene kan gjøre godt igjen uretten, at de kan gjenskape lov og

orden. Og han får til slutt sin rett, og dør i en slags fred med seg selv. Som lesere smittes vi liksom av denne roen: Har vi her latt oss forføre av forfatterens empati med sin hovedperson? Har vi glemt all den ødeleggelse denne mannen har påført sine omgivelser, og at han synes å ha gitt blaffen i at barna blir foreldreløse så lenge han får sin rett? Jeg tror dette kan være tilfellet. La oss likevel også se på en annen mulighet. Kohlhaas beskrives samtidig som en mann som har omsorg for kone og barn. Kan han anses som en politisk aktivist som finner det nødvendig å ofre livet om så er nødvendig, for å få gjennomført politiske endringer; endringer som muliggjør et bedre liv for barna hans? Novellens avslutning åpner for et slikt perspektiv.

Tilgivelse, aksept, forsoning, retthaveri - møtet med Martin Luther

Dette perspektivet må med om vi skal forstå hans avvisning av Lisbeths og Luthers oppfordring om å tilgi. Samtalen med Luther er sentral i fortellingen. Han kommer inn på et sent stadium, da Kohlhaas allerede har satt flere byer i brann. Luther svinger svøpen over ham og spør hvordan tapet av to hester kan rettfærdiggjøre drap på uskyldige. Han blir noe mildere stemt etter å ha hørt Kohlhaas' versjon. Luther bidrar til at han får saken opp igjen, og dette blir avgjørende for utfallet av fortellingen. Samtidig vil ikke Luther gi ham nattverden før han kan tilgi junkeren. Dette volder Kohlhaas en veldig smerte, men han er ikke villig til å fire. Samtalen reiser en rekke spørsmål:

1. Kommer den for sent? Luther prøver å føre Kohlhaas tilbake til samfunnet, lykkes det? Ja og nei. Det lykkes i den forstand at Kohlhaas avslutter sin krig. Under løfte om amnesti og ny rettssak legger han ned våpnene, oppløser hæren og møter opp hos landsherren. Han får også sin rett, dør i fred og begravnes i viet jord. Barna tas godt hånd om. I den forstand lykkes det. Men Kohlhaas må dø, han har drept og ødelagt så mye på dette punktet at noen tilbakeføring til samfunnet for egen del synes umulig.
2. På oppfordringen om å tilgi junkeren må Kohlhaas svare nei. Vi får følelsen av at han ved å tilgi ville sviktet noe av sitt innerste jeg. Hvorfor? Handler dette om noe hardt og ubøyelig i ham, eller er han i virkeligheten modig, nobel og standhaftig? Vi kan se ham som retthaversk og for stolt, uten evne til å akseptere at mennesker har feil og begrensninger. Men vi kan også se det slik at han da ville kjenne det som om han sviktet sitt livskall. Jeg opplever at forfatteren holder også dette åpent. Forveksler Kohlhaas oppfordringen om å tilgi junkeren, med det å akseptere urett? Det er som om kona og Luther kunne hjulpet ham med å sondre bedre mellom disse fenomenene. På den andre siden; kan man tilgi noen som ikke viser anger – junkeren?
3. Er Kohlhaas preget av retthaveri? Ja, vil de fleste si, det er nettopp det som er hans fremste kjennetegn. Kohlhaas *er* retthaveriet i egen person, alle andre verdier må vike i hans monomane kamp for å ha rett. Til hans forsvar kan man si at han virkelig ikke kan fortsette sin fredelige geskjeft som hestehandler hvis denne verdens von Tronkaer får herse ufortrødent videre. Likevel, kanskje har vi en følelse av at

Kohlhaas i sin holdning overfor autoritetene *forlanger* å få retten sin, uten å anerkjenne det element av gave det innebærer at noen påtar seg arbeidet med å opprettholde lov og orden. Det er litt som om han sier at når han har vært snill gutt og oppfylt sin del av kontrakten, så får værsgod verden levere. Har han plass til ideen om at livet neppe er innordnet på denne måten? At man, til en viss grad, må akseptere verdens feil og mangler. Her er det som om han overveiende er i den paranoid-schizoide posisjon; han er suveren, har absolutt rett, plettfri og uklanderlig. Det er ikke plass til tvil og egen sårbarhet.

4. Hva kunne tippet balansen mer i retning av depressiv posisjon? Vi kan spørre oss om det bak Kohlhaas' retthaveri ligger en svikt i evnen til å erkjenne egen destruktivitet, orke å forholde seg til egen egoisme og mangel på omsorg for andre. På det punktet i fortellingen der han får sjokk i møte med hestenes vanrøkt og mishandlingen av Herse: skyldes sjokket at han fornemmer disse sidene i seg selv, men ikke makter å anerkjenne dem som sine. Takk til Kjartan Thu for denne ideen.? At han også har noe av junkeren i seg?
5. Er Luther en god sjelesørger/terapeut i denne samtalen? Ja og nei. Han irettesetter Kohlhaas voldsomt hardt – kanskje kan vi si at han tør å utfordre ham, peke på hans eget bidrag til elendighetene, at han ikke bare er et offer for omgivelsene. Men kunne han ikke også tydeligere hjulpet Kohlhaas til å se det kantianske tema om at målet *ikke* helliger midlet; enhver person er hellig og ukrenkelig og kan ikke ofres i kampen for det gode? Om Kohlhaas skulle blitt lydhør for dette argumentet, tror jeg det hadde vært avgjørende at han opplevde at Luther klarte å leve seg inn i hans følelse av å ha blitt mishandlet og krenket, og at kampen for oppreisning er gyldig. Det er maktpåliggende for Kohlhaas at de andre forstår hva som er på spill; det handler om mye mer enn to avmagrede hester og en rundjult stallgutt! På den andre siden kunne Kohlhaas ha svart Luther og Kant som visse politiske aktivister: Jo, målet helliger midlet i en stat uten lov og rett. Der hvor ens stemme ikke blir hørt i spørsmål om liv og død, er terror et gyldig politisk redskap. Et tema som igjen har fått tragisk aktualitet.

Avslutning med klinisk refleksjon

Min lesning av *Michael Kohlhaas* er intimt forbundet med erfaringer fra klinisk arbeid, særlig med en pasient der hevntemaet ble svært viktig. Det å lese Kleist hjalp meg i å styrke empatien med denne mannens historie, og å forsøke, sammen med ham, å sette ord på disse vanskelige følelsene, samt å finne ut av hvordan de spilte seg ut mellom oss. Av plass- og konfidensialitetshensyn vil jeg her bare antyde to viktige motiver i dette forløpet:

1. Det tok lang tid å oppdage at hevnmotivet var viktig og virksomt i livet hans, i det manifeste kunne vi bare se hevners følger. At vi forsto mer av den følelsen av urett han hadde levd med hele livet, gjorde det lettere å leve seg inn i hvordan hevn kunne bli et så viktig livsinnhold. Det skapte muligheter for å utfordre ham på om han ønsket at også fremtiden skulle stå i hevners tegn. Å endre på dette vil på

mange måter bety å oppgi et livsmål, erkjenne egen destruktivitet, samt akseptere foreldrenes og verdens begrensninger. Det er tungt å gi slipp, men det kan frigjøre mye krefter.

2. Hevnmotivet overfor foreldrene synes å være virksomt i relasjonen til terapeuten. En av de mest effektive måtene å ramme en terapeut på – vi klarer aldri å arbeide helt uten minne og begjær – er å sørge for at terapien mislykkes. Freud (1923) kalte deler av dette for *negativ terapeutisk reaksjon*. Begrepet fordrer varsomhet som arbeidsredskap, bl.a. fordi det kan misbrukes ved å klandre pasienten i tilfeller der det er terapeuten som må ta hovedansvaret for manglende bedring. Men det kan også hjelpe oss til å få øye på viktige forløp, slik det i denne terapien ble mulig å forstå mer av hvordan denne måten å ramme terapeuten på hadde sine grunner. Det økte dermed muligheten for å gi slipp, la det fare.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 53, nummer 1, 2016, side 12-19

TEKST

Jon Morgan Stokkeland, psykiater, dr.philos, Stavanger universitetssykehus

KONTAKT: jon.stokkeland@lyse.net

+ [Vis referanser](#)

Referanser

Bell, D. L. (2015). The death drive: Phenomenological perspectives in contemporary Kleinian theory. *International Journal of Psychoanalysis*, 96: 411-423.

Bion, W. R. (1963). *Elements of psychoanalysis*. London: Maresfield Reprints.

Freud, S. (1920/2013). *Hinsides lystprinsippet*. Oslo: Bokvennen forlag.

Freud, S. (1923). *The ego and the id*. *Standard Edition 19*. London: The Hogarth Press.

Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. I Klein (1975). *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945. The writings of Melanie Klein. vol I*. London: Hogarth/Vintage.

Kleist, H. v. (1808/2012). *Michael Kohlhaas*. i Kleist (2012). *Fortellinger*. (overs. Aasheim, B.) Oslo: Bokvennen forlag.

Pallières, A. d. (2013). *Michael Kohlhaas*. DVD.

Steiner, J. (1996). Revenge and resentment in the 'Oedipus situation'. *International Journal of Psychoanalysis*, 77: 433-444.

Stokkeland, J. M. (2011). Å gi og å ta imot. Donald Meltzers psykoanalytiske tenkning i tradisjonen fra Melanie Klein og Wilfred Bion. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø

Winnicott, D.W. (1965). *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. IUP.

Aasheim, B. (2012). Innledning, i Kleist (2012). *Fortellinger*. Oslo: Bokvennen forlag.